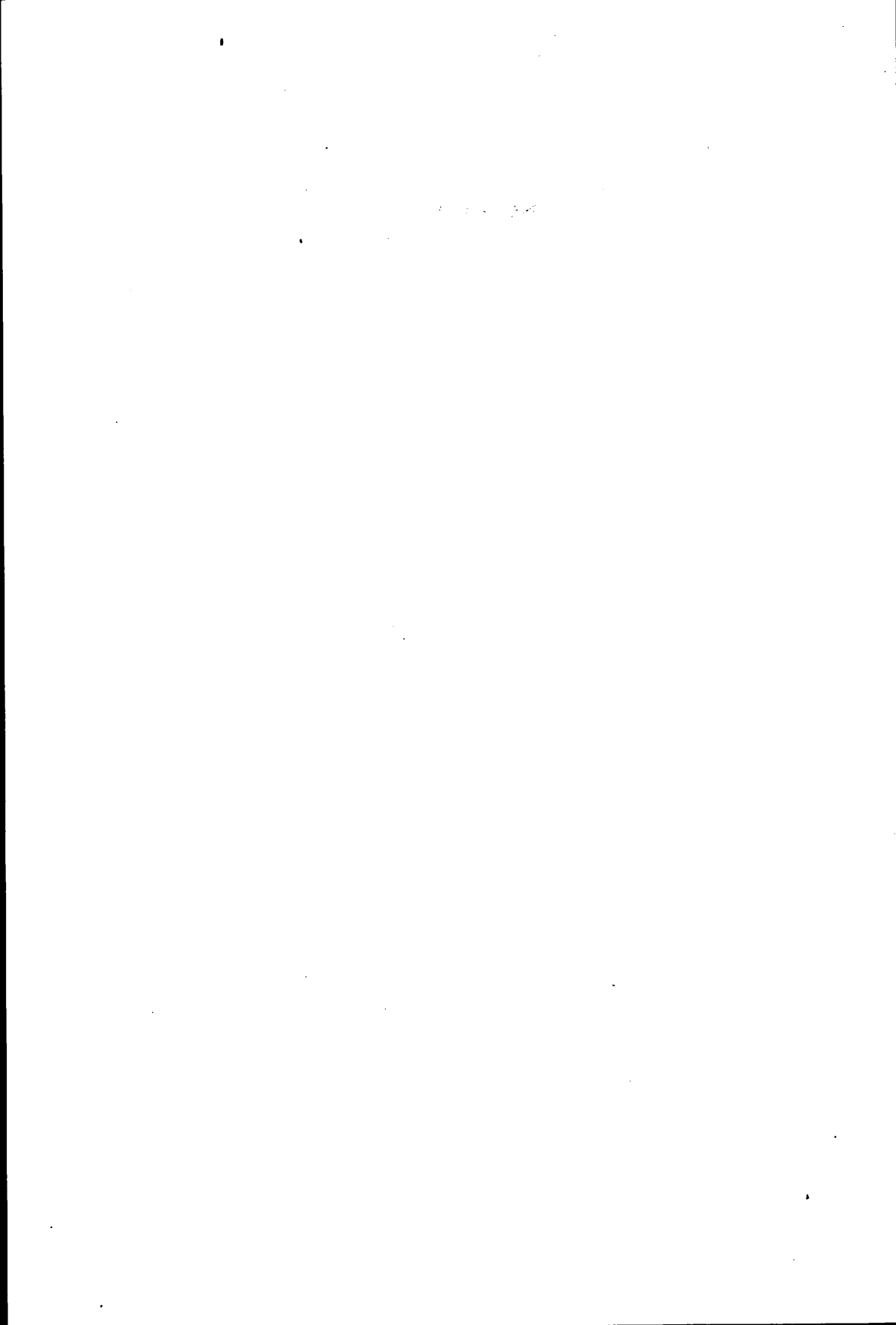


Résumés



Miklós SZABOLCSI:

József Attila és a század nagy beszédmodjai

Hol helyezhető el József Attila kései költészete a kor világirodalmi kontextusában? A cikk szerzője szerint ennek a kérdésnek megválaszolása érdekében két nagy diskurzust: a felvilágosodásnak a 20. században is továbbélő hagyományát és a pszichoanalízis irányzatait kell szembevetnünk az életművel. A tanulmány először azokat a vonásokat sorolja föl, amelyek a racionalista, optimista, humanista beszédmódhoz kapcsolják József Attila költői gyakorlatát. A pszichoanalitikus beszédmód a bűn, a fájdalom, az ösztöniség, az elfojtás, a semmi vonzásában nyilvánul meg. Párhuzamait azokban a művekben találjuk meg, amelyek a regresszió, az exhibicionizmus, az önazonosság problematikussá tétele, az Én és a Világ konfliktusának megfogalmazása, a megjátszott örültség stb. jelenségei köré épülnek. Egyedülállóvá József Attila teljesítményét a racionalisztikus és pszichoanalitikus világlátásnak egyedi egybeötvözése, összeolvadása teszi. Ennek köszönhetően válik a költő a modernség, a 20. századi újklasszicizmus nagy művészévé.

Peter DIENER:

A költészet pszichoanalízise vagy a pszichoanalízis költészete?

A tanulmány mikroelemzés láncolata József Attila költői életművének pszichoanalitikai és poétikai szempontból egyaránt releváns mozzanatairól. A szerző különbséget tesz a pszichoanalízis mint a költő által elsajátított kulturális anyag, erudíció között, amelyet alkotás során világos értelemmel művei materiájaként felhasznál, illetve a lélek irracionális mélységeibe való önellentmondó lemerülés között, amely Freud fellépését megelőzően is évezredek óta sajátja minden igazi nagy művészetnek. Harmadikként mindehhez a dolgozat hozzáfűzi a szociális, politikai dimenziót, amely a mélylélektan mellett József Attila életművének másik pólusa. Ez az összetett elemzési szempont érvényesül, egyebek között, amikor az elemzés tárgya tudattalan szerepe a költeményekben, amikor a megkapaszkodási ösztön elméletével szembesülnek a művek. A legnagyobb figyelmet azonban a József Attila-i költészet egyik kulcsszavának, a „lélek”-nek szenteli a szerző, majd a bűn-büntetés motívumot tárgyalja, végül az öngyilkossághoz vezető folyamat reális társadalmi-politikai hátterét rajzolja föl, ami alkalmat ad számára a József Attila–Thomas Mann viszony rövid áttekintésére.

Georges KASSAI:

Az én-ösztönök és a szexuális ösztönök József Attila életében és műveiben

A cikk gondolatmenetének kiindulópontjával József Attila *Az ösztönök dialektikája* című töredékes írásának az a részlete szolgál, amelyben a költő megkülönbözteti az én-ösztönöket a szexuális ösztönöktől, szembeállítja egymással az önfenntartást és a fajfenntartást szolgáló belső tendenciákat, szembehelyezi a valóságelvet az örömelvvel. Ez a megkülönböztetés Freudnál is megvan, ha nem is ilyen kizárólagos érvénnyel, valamint Freud követőinél, így például Ferenczinél is kimutatható. A két ösztön konfliktusos viszonyának fontosságát az adja, hogy a József Attila költői gyakorlatában számos változatban megnyilvánuló kettősség rája, mint szemléleti alapjára épül. Az *Eszmélet* egyik versében a „nem tudok mást, mint szeretni” és a „fegyvert veretni belőled, arany öntudat” kijelentések közötti feszültséget az örömelv, a szexuális ösztönök és a valóságelv, az én-ösztönök ellentmondásos viszonyára vezetve vissza, a költeményt a szerző a freudi ihletésű ösztöntan költői átlényegüléseként értelmezi, tanulságosan vetve egybe az általa javasolt megoldást más, az övétől többé-kevésbé eltérő interpretációkkal. Az egyedi versmagyarázat tanulságait előbb az *Eszmélet-ciklus vázlataira* viszi át, majd fokozatosan az életmű egészére általánosítja, az említett kettősség meghatározó jelentőségét más szinteken (például a József Attilára oly jellemző keménység-lágyság képzetek esetében), vagy az osztályharc – szép jövő ellentéteiben is kimutatva.

Eva BRABANT:

„...és nem lelem a csomót”. Gondolatok József Attila analitikus kezeléséről

A címben szereplő „csomót” szó, amelyet a tanulmány végén idézett József Attila-töredék magyaráz meg, azt az összegubancolódott fonalat jelenti, amelynek kibogozását a költő pszichoanalitikusaitól várta, s amelyet, lemondva minden reményről, öngyilkosságával maga vágott el. A tanulmány azt vizsgálja, hogy József Attila két analitikusa: Rapaport Samu és Gyömrői Edit milyen módszerrel és, következképp, milyen eséllyel láttak hozzá a csomó kibogozásához, azaz páciensük meggyógyításához. A két gyógyítási kísérlet rekonstrukciója és kritikája a „vizsontát-tétel” fogalmán alapul. A Ferenczi által továbbfejlesztett freudi terápia nem elégszik meg az analízisek pusztá tudatosítási folyamatként való felfogásával, hanem a terapeutával szemben is bizonyos szigorú követelményeket támaszt. Rapaportnak a szerző elsősorban az orvosi őszinteség hiányát veti a szemére, amelyet ő betegétől a legmesszebbmenőkig elvárt. A stekelista analitikus ugyanis a diagnózis megállapítása után megelégedett a terápia mímelésével. Gyömrői Edit pedig abban hibázott, hogy nem ismerte föl a bajok góciát, az apa hiánya folytán a betegnek az anyához, s általánosabban a nőkhöz való ambivalens viszonyát, így aztán nem vállalta azt a szerepet, amelyet a kúra sikeres folytatása eleve kijelölt volna számára. A tanulmány azonban számot vet a korban szinte áthághatatlan szakmai nehézségekkel és a költő magatartása által állított csapdákkal is, így az írás nem kapcsolódik a bűnbakkeresés hagyományához, hanem megmarad a módszertani kritika legitim talaján.

Georges BAAL:

Elfojtás, fantazma, vágy – vagy valóság? – Indiszkrét pillantás a fiatal József Attilára

József Attila pszichoanalitikus kéziratának közzététele elé évtizedeken át – egybe kötött – az a körülmény gördített áthághatatlan akadályt, hogy ezek az írások számos, ún. „homoerotikus fantáziát” tartalmaznak. Ezek tudomásulvétele és értelmezése a magyar közvéleményben tabukba ütközött, amelyek alól a kutatás sem képezett kivételt. A szerző abban a tudatban veti föl József Attila esetleges homoszexuális tapasztalatainak kérdését, hogy a kérdésföltevése eleve provokációs számba megy. A tanulmány sorra veszi a *Szabad-ötletek jegyzéke*, a *Pszichoanalízis* és a *Rapaport-levelek* megfelelő helyeit, amelyek egy ilyen vizsgálódás tárgyául szolgálhatnak. A tárgyválasztásban és az életrajzi referenciák végigkövetésében tanúsított macacs következetesség a cikkben módszertani körültekintéssel társul, mert a szerzőt a pszichoanalízisben való jártassága óvatosságra inti a kúra során elhangzott vagy azt kísérő vallomások közvetlen valóságra vonatkozhatóságát illetően. (Az „inceszus az anyával” valóságértékének feltételezése például nyilvánvalóan képtelenség). A kérdést, hogy fantáziatermékekről vagy élettapasztalat nyomairól van szó, a cikk végül is nyitva hagyja, a vizsgálódás indokoltságát mindvégig joggal fenntartva.

Antal BÓKAY:

A Szabad-ötletek jegyzéke mint posztmodern szöveg

József Attila hagyatékából számos olyan kézirat került elő, amelyek analitikus kezelésével állnak összefüggésben. Intim jellegük, a bennük foglalt obszcén kifejezések miatt nyilvánosságra hozataluk a '90-es évek előtt Magyarországon nem volt lehetséges, s ez igen megnehezítette a róluk folytatott tudományos vitát. A cikk szerzője az első egyike, aki a leghíresebb pszichoanalitikai írás, a *Szabad-ötletek jegyzéke* értelmezésére vállalkozott. Jelen cikkében a pszichoanalitikai nézőpont mellett a legújabb narratológiai kutatások módszertanát is igénybe veszi – a véleménye szerint – korát megelőző szabad asszociációs szöveg jellemzése, leírása érdekében. Az írásmű gyökere újszerűségét abban látja, hogy József Attila, túllépve az analitikus kezelés során a terapeuta és a beteg között létrejövő dialógus lehetőségén ennek kudarcát konstatálva, sajátos, önteremtő, befogadáscentrikus szöveget jegyzett le, amely ennélfogva lényegi rokonságot mutat napjaink posztmodern prózájával.

Mihály SZÍVÓS:

Filozófiai irányzatok interferenciái és a konfliktusai József Attila életművében

A tanulmány József Attila gondolkodói fejlődését vázolja föl a pályakezdetől az *Eszmélet* című versciklusig, a vizsgálódás középpontjába az etikához való viszony elemzését állítva. A költőt ért filozófiai hatások számbavétele, egy önálló, eredeti eszmerendszer előfeltételeinek rekonstrukciója képezi az írás első nagy egységének tárgyát. Ezt követi a harmincas évek olyan szövegeinek értelmezése, mint az *Egyéniség és valóság* vagy *A szocializmus bölcselete*. A gondolatmenet a József Attila-i életmű kulminációs pontjának tekintett *Eszmélet* egyik versének filozófiai nézőpontú elemzésével zárul.

Zsuzsa BENEY:

A bűn: pszichológia vagy metafizika

A kései József Attila legmegrendítőbb műveinek egyik uralkodó motívuma a bűn, bűntudat, bűnhődés, engesztelés fogalmaira épül. A mélyen, őszintén átélt gyötrődés tónusa, a szubjektív hitelesség benyomása eleve kizárja, hogy pusztán irodalmi játékról lenne szó. Az életpálya ismerői azonban egyértelműen elutasítják a bűntudat tárgyyszerű, élettrajzilag elégséges megalapozottságának lehetőségét is, különösen, ha számításba vesszük az „ártatlanság bűne” miatt érzett paradox bűntudatot. A cikk szerzője szerint egyfajta formai megoldásról, megrögzített képről van szó a motívum esetében, amelyben a költő mintegy racionalizálja rendkívül összetett, ellentmondásos, a lélek mélyeiből felgomolygó, másképp közölhetetlen artikulálhatatlan belső feszültségeit. A kutatás a magyarázatot immár hagyományosan a költő freudista beállítottságában, a pszichoanalitikus kezelés során szerzett tapasztalatokban keresi, amit a tanulmány számításba is vesz. Rámutat ugyanakkor a lélektani motivációt időben megelőző rugókra (a keresztény bűnfelfogás, az abszurd káfkai hagyománya) és a pszichológiai szinten túlmutató metafizikai összefüggésekre. A motívum a szerző szerint mindkét irányból megközelíthető, s a pszichoanalitikus és a metafizikai összetevő valóságosan is ötvöződik a költő kései bűn-verseiben.

György TVERDOTA:

József Attila, 1936 május

A *Dunánál* című nagy történetfilozófiai ódát József Attila 1936 májusában írta az általa szerkesztett *Szép Szó* tematikus számába, amely a mai magyaroknak a régi magyar politikusokhoz, történelmi személyiségekhez való viszonyáról, és ezzel összefüggésben a jelen nagy nemzeti politikai feladatairól szól. A költő pszichoanalitikai írásainak közelmúltbeli nyilvánosságra hozatala váratlanul új megvilágításba helyezte a politikai tárgyú műként értelmezett költeményt. A *Szabad-ötletek jegyzéke*, a *Sárgahajúak szövetsége* és az *Atmentem a Párisiba* című szövegek egyaránt a *Dunánál* születésével egyidejűleg íródtak. Márpedig az óda optimista világ- és emberképével, közösséghez fordulásával, jövőre-irányultságával, a múltban erőt, pozitív példát keresésével összeegyeztethetetlen a pszichoanalitikai vallomásokban adott ön- és világértelmezés. Itt a költőt végletes pesszimizmus, a magáramaradottság, elszigeteltség érzése, perspektívátlanság, passzivitás, önvád, a múlt kínzó emlékeinek önkínzó felidézése jellemzi. A tanulmány egyfelől feltárja ezt a kétféle, kibékíthetetlen ellentétben álló világfelfogást, másfelől választ keres arra a kérdésre, hogyan lehetséges, hogy ugyanaz a személy ugyanabban az időben, egyaránt hiteles módon két ilyen összefergethetetlen értelmezést nyújtson önmagáról és a világról.

Marc MARTIN

József Attila, François Villon: találkozás

Az írás áttekintést nyújt a Villon-recepció újjászületéséről a századvég Franciaországában, majd ismerteti a weimari Németországban, a Brecht *Koldusoperájában* előadott Villon-adaptáció folytán Brecht és Alfred Kerr között kitört vitát. A német irodalmi vita mintegy példát ad a magyar közvéleménynek is a középkori francia költő baloldali, proletárirodalmi ízlés szerinti modernizációjára. Ez a példa elsősorban Faludy György „villoniádáira” hatott, s

a harmincas évek végi polémiákat előlegezte meg. Villon első igazi magyarországi felfedezését a szerző szerény előzmények után József Attila nevéhez fűzi. A költő Juhász Gyulától értesülhetett a francia költőről, de igazi felszabadító élményt Párizsban tartózkodása idején gyakorolt rá. A Villon-hatás a forradalmi szocialista beállítottsággal járt karöltve. Először 1929-ben A Toll című folyóiratban, majd a *Döntsöd a tőkét, ne siránkozz* című kötetben jelentek meg a Villon-fordításai. A szerző ismerteti a kötet kritikai fogadtatását, majd pedig a 20. századi magyar és a középkori francia költő közös vádlottak padjára ültetését, szemérem elleni vétség címén. A tanulmány röviden bemutatja és értékeli a fordításokat, majd taglalja a költő életművében felfedezhető igen jelentős Villon-hatást. József Attilát mint a francia költő első magyar életre keltőjét méltatja.

Georges BAAL

Kibeszélni minden butaságot. – A kimondhatatlan kimondásának elfojthatatlan vágya Antonin Artaud-nál és József Attilánál

„Mért nem beszélhetem ki minden butaságomat egyszerre” – kérdezi József Attila a *Szabad-ötletek jegyzékében*, kifejezésre juttatva ezzel azt a kívánságát, hogy kimondhatatlan tudattartalmaknak megfogalmazása révén úrrá legyen a zavaron, amely összekuszálta lelkivilágát. Sokban hasonló vágy munkál annak a 25 füzetnek a szerzőjében, Antonin Artaud-ban, aki negyedszázadon keresztül kottázta le többé-kevésbé rendezetlen nyelvi alakzatokban azt, ami fájdalomából testet öltött. A szerző először magát azt az – olykor meghökkenítő – párhuzamot szemlélteti, amely József Attila pszichoanalitikus írásai és Artaud szövegei között vonható. Ezután összeveti a két művész emberi sorsát, életpályáját, bizonyos szakaszokban párhuzamosan folyó alkotói tevékenységét (vö. mindkettejük kapcsolódását a szürrealizmushoz és szakítását ezzel az irányzattal), viszonyát a betegséghez, a lélekgyógyászathoz, a társadalommal szembeni magatartásukat. A párhuzamosak annál tanulságosabbak, mert a francia és a magyar költő útja nem keresztezte egymást, irodalmi hatásról közöttük nincs szó. A hasonlóságok mellett az összehasonlító tanulmány a két alkotó különbségeire és ellentétes vonásaira és megoldásaira is felhívja a figyelmet. A tanulmány ezzel egy fontos pontot tesz láthatóvá, amelyen a 20. századi magyar és francia modernség egymással összefüggésbe hozható.

Elisabeth COTTIER-FÁBIÁN

Lefordítható-e franciára József Attila költészete?

József Attila francia nyelven az eddigiekben publikált költeményei inkább az „adaptációk”, és nem a „fordítások” sorába tartoznak: egy sereg francia nyelvű költő (például Jean Rousset, Paul Éluard, Tristan Tzara, Georges-Emmanuel Clancier, Guillevic) magyarból történt (majdnem minden esetben Gara Lászlónak köszönhető) szó szerinti fordítások formába öntésére vállalkozott. Az érdeklődés elsősorban a költő ún. „nagy versei” iránt nyilvánult meg. Az eredmény: franciás költemények, azaz elsősorban a rím mindenhatósága, valamint a francia klasszikus formák, az alexandrin és a nyolcas használata. Szóval egy szöveg, ahol nagyon gyakran az eredeti írás *tónusából* alig marad meg valami. Egy József Attila méretű költő többet érdemel annál, amit a „szép hűtlenek” produkálni tudnak. Kísérletet kell tenni arra, hogy a fordítások figyelembe vegyék nyelvezetének rendkívüli finomságait és kettős értelmét, mivel ezeknek nála mindig nagy jelentőségük van. Ez előfeltételezi, hogy a költő fordítóinak ne csak a költői nyelv legyen birtokukban, tehát hogy ne csak a francia és a magyar metrikai szabályokat ismerjék behatóan, a sikeres műfordításhoz a magyar nyelv alapos birtokba vétele is szükségesletik. Mint egyik kiváló francia fordítója be is ismerte: „Meg vagyok győződve róla, ha valóban jól tudnék magyarul, messze színvonalasabb fordításokat készítenék, mint amilyeneket eddig József Attila költeményeiről készítettem.” A tanulmány szerzője néhány nyelvészeti, fordítás-módszertani problémát taglal, amelyeket József Attila költészete fölvet.

László SZARKA

Magyar kisebbségek Trianon után

A tanulmány megvizsgálja a Trianon utáni magyar kisebbségek önszerveződését és integrálódását a fogadó országba a két világháború közötti korszakban. Először felvázolja az ország etnikai-politikai térképét 1918 előtt, a történelmi Magyarország keretei között, majd ismerteti az 1918–1919-es forradalmak következményeit Magyarország nemzetközi megítélése, azaz teljes politikai elszigetelődése szempontjából. Ezután bemutatja, hogyan szerveződtek meg a magyar kisebbségek három szomszéd államban: Csehszlovákiában, Romániában és Jugoszláviában. E kisebbségek nagyon erős nemzeti identitástudata három faktor következménye: egyfelől a Budapesttel való brutális, kényszerű szakítás, másrészt a szolidaritás, a kisebbségi közösségi tapasztalat, a védekezés a többségi állam szándékaival szemben, végül az „új” Magyarországgal való kapcsolat kialakításáé. A tanulmány sorra veszi a politikai, gazdasági és kulturális jogokért folytatott küzdelmeket, a Népszövetséghez panasszal fordulást, s az anyaországnak a három szomszédos állammal való kapcsolatát (kétoldalú egyezmények megkötésének kísérletei). Mindennek következménye, hogy a magyar kisebbségek integrációja nem történt meg, még Csehszlovákiában sem, amelynek nemzetiségi politikája a legtoleránsabb volt a három ország közül. A megoldás a szerző szerint a határok olyan szimbolikussá tétele lenne, amire Nyugat-Európa országai között látunk példákat.

Vladimir FISERA

Ellenségünk barátja? A franciák magatartása Magyarország és szláv szomszédai irányában (1870–1938)

1917 előtt Magyarország sohasem állt a franciák figyelmének és érdeklődésének középpontjában. A szerző, megvizsgálva a vélemények széles skáláját a legszélsőségesebb propagandistáktól a komolyabban és árnyaltabban gondolkodó politológusokig, bemutatja, hogyan azonosítják Magyarországot Németországgal és Ausztriával, s hogy hazánk annyiban válik érdekessé, amennyiben szóba jöhet szövetségre lépése a szláv népekkel a fenyegető német veszéllyel szemben. 1918-ban Franciaország, nemzeti érdekeitől és hagyományos németellenességétől vezettetve, nemigen lát közös megoldást: ha Ausztria–Magyarország Németországgal szövetsézik, nincs más lehetőség, mint a szláv függetlenségi törekvések támogatása. Egy, a németekkel szövetséges nemzet nem lehet más, mint franciaellenes. Az olyan demokraták politikai törekvéseinek bukása, amilyen Károlyi vagy Jászi volt, valamint a Dunai Konföderáció kidolgozásának lehetetlensége Magyarországot gyűlöletessé teszi a franciák szemében. De a trianoni szerződés következményei módosítják és kétségessé teszik az addigi francia magatartás helyességét. Egy bizonyos késéssel válik csak nyilvánvalóvá, hogy a trianoni béke, amelynek egyedüli célját abban fogalmazhatnánk meg, hogy biztosítsa, szövetségei révén, a francia katonai fölényt Közép-Európában, nem gyengítette meg a németek hatalmát. Másik következmény: Magyarország, amelynek addig igen erős volt a francia kulturális orientációja – hagyományos német irányultsága ellenére is –, Angliával és Olaszországgal igyekszik javítani kapcsolatait.

Zoltán FEJŐS

Emigráció és etnikai identitás. A magyarok Egyesült Államok-beli tapasztalatai kutatásának tanulságai

Hogyan alakult a magyarok identitása a XIX. század végétől az első világháborúig az Egyesült Államokban? Erre a kérdésre keres választ a tanulmány. Az USA-ba történő emigráció gazdasági jellegű volt, és főleg a szakképzetlen munkaerőre vonatkozott, míg a későbbi, Franciaországba történő kivándorlás egy politikai helyzetből fakadt és a középosztályt, illetőleg az intellektueleket érintette. Az „amerikai magyarság” kifejezés összetett jelenséget takar, amely az idők során sok módosuláson ment át. A XIX. század végi emigráció alanyai a szakképzetlen alsóbb rétegekből kerültek ki, akik nehéz fizikai munkát végeztek, és nem szándékoztak végleg letelepedni. Ezért önmaguk megszervezésére sem törekedtek. De az első világháborúhoz közeledve jelentős változások mentek végbe körükben. 1. Más emigráns csoportoktól eltérően (len-

gyekek, örmények) a magyaroknál nagy felekezeti megoszlás figyelhető meg, ami szakadásokhoz, a nemzetiségi kohézió csökkenéséhez vezetett. 2. Ez a körülmény annak is következménye, hogy a lakosság számához képest elenyészően kevés volt a magyar emigránsok száma, s társadalmi és földrajzi tekintetben is igen eltérő volt a származásuk. 3. A háború kitörésekor Magyarország és az Egyesült Államok különböző katonai szövetségekhez való tartozása megnehezítette az első generáció nemzeti hovatartozásának hangoztatását, a második nemzedék viszont közömbössé vált az óhaza iránt.

Ignác ROMSICS

Lerombolni vagy újjáépíteni Ausztria–Magyarországot? Franciaország Duna-völgyi politikájának dilemmája a XX. század elején

Ha felvázoljuk, hogyan alakult a francia–szlávpartiak gondolkodása a Duna-medence jövőjéről, megfigyelhetjük a nézetkülönbségek feltűnését arról a módszerről, amelyet annak érdekében kell alkalmazni, hogy a szláv népek előnyösebb helyzetet vívthassanak ki, és hogy Franciaország ebben az övezetben szilárdabb támaszokra találjon. De a monarchia feldarabolásának gondolata a szakértők körében csak az első világháború során kerekedett felül. A kormány nem követte az általuk javasolt utat. A vezérkar Ausztriával 1917-ben is úgy számolt még, mint amely ellensúlyt képez Németországgal szemben. Ez év végére, 1918 elejére mégis megszületett a francia diplomácia döntése a dualista monarchia felszámolásáról. 1917 novemberében Clemenceau lett a kormányfő, és Pichon vette át a vezetést a Quai d'Orsay-n. Állásfoglalásuk már a kezdet kezdetén világos volt. Az 1918 tavaszán megkötött breszt-litovszki különbéke, a IV. Károlyral folytatott tárgyalások kudarca és a Bécs és Berlin között megkötött egyezmények, amelyek a dunai birodalmat a német szándékoknak rendelték alá, megerősítették a francia vezetőket osztrákellenességükben.

Antoine MARÈS

A francia szlávbarátok és Magyarország a trianoni egyezmény előtt

A Romsics Ignác tanulmányára válaszoló cikk alapkérdésekben egyetért az előbbi írással. Hangsúlyozni kell mindazonáltal a szlávbarátok súlyának kisebb jelentőségét a politikai döntések befolyásolásában – véli a szerző. Felhívja a figyelmet, hogy a szlávbarátságon messze túl, jelen volt a francia geopolitikai gondolkodásban az antimonarchikus eszme. A harmadik köztársaság megerősödésével ez a tényező egyre fontosabbá vált. A tanulmány visszatér annak az időpontnak a kérdésére, amikor a franciák a kettős monarchia feldarabolása mellett döntöttek. A cseh emigránsok reakcióit és a francia diplomáciai forrásokat tanulmányozva kitűnik, hogy 1918 októberéig a francia álláspont még nem vált véglegessé, ami például Benešben nagy nyugtalanságot keltett. Abban viszont a szerző egyetért az előtte szólóval, hogy az 1920. tavaszi francia diplomáciai manőverek nem értékelhetők úgy, mint a magyarokhoz való közleledés kezdetei.

Paul GRADVOHL

1936–1938: A francia hadsereg megpróbálja elfelejteni Trianont

Amikor Franciaország a kontinentális ellenséggel szembeni stratégiájának defenzív szakaszába lépett, a párizsi katonai vezetés számolni próbált azzal a támogatással vagy ellenkezőleg, azokkal az akadályokkal, amelyek Németország számára a Duna-medence diplomáciai és katonai helyzetéből erednek. Magyarország központi helyzetben lévén, s Trianon túlságosan is közeli időpontban, várható lenne egyfajta magyarelleses hajlam megnyilvánulása. A katonai archívumok inkább arról tanúskodnak, hogy a francia körök megpróbálták a magyarelleses gépezetként működő kisantant Németország-ellenes fegyverré átalakítani. Ismerjük a kísérletek sikertelenségét, de nem árt megjegyezni, hogy akkor, amikor Bledben a kisantant nyitást kezdeményezett Magyarország felé, Hitler Csehszlovákia feldarabolásával arra készítette Horthyt, egy hivatalos látogatás során, hogy az eddiginél jobban kötelezze el magát az ő pártján. München és következ-

ményei ellenére a francia katonai vezetés alternatívákat akart mutatni a német uralommal szemben, a magyaroknak Berlinnel szembeni ellenséges akaratára támaszkodva. Számításba véve a franciák katonai gyengeségét, ez az epizód inkább Párizs Magyarország irányában történő, Trianon utáni első nyitásaként érdekes.

Holger FISCHER

Mozgástér és kényszerpálya. Német–magyar kapcsolatok a két háború között

E téma végiggondolása Ránki György tanulmányaiban megtörtént, de a legutóbbi munkák, köztük német szerzők írásai új fényt vetnek a kérdésre, lehetővé teszik, hogy felismerjük a Hitlerrel szembeni magyar uszálypolitikai két tényezőjének teljes jelentőségét. Mindenekelőtt, a Reich kereskedelmi, majd gazdasági dominanciája volt Budapest politikai tehetetlenségének egyik fő oka. De az az abszolút prioritás, amelyet a magyar külpolitika a határrevízióknak biztosított, még ennél is fontosabb. Ennek következménye volt, hogy 1938 augusztus–szeptemberében a magyar vezetők elutasították a kisantant nyitását, s utóbb az ország Németország közvetlen hatásterületébe került, amikor szakított a Népszövetséggel (1939. április). Ez az alávettség fokozódott az Antikomintern Paktum aláírásával, 1939 februárjában. A magyar felelősség a háborúba lépésben, Jugoszlávia feldarabolásában és a Szovjetunió megtámadásában tehát ezáltal határozott hangsúlyt kap.

Mihály FÜLÖP

Francia–magyar kapcsolatok 1945 után

Ha a bilaterális kapcsolatokat három kulcsperiódusban vesszük szemügyre, lehetővé válik a francia politikai nyitás folyamatosságának felismerése Budapest irányában, az ólomköpeny ellenére, amelyet a blokkpolitika tartósan rákényszerített a keleti és nyugati országokra. A második világháború után Franciaország nemcsak a román–magyar határ kisebb módosítását javasolta Budapest javára, hanem gyorsan felszabadította a hadifoglyokat és a lefoglalt magyar javakat is. Ugyanebben az időszakban, sőt, még később is, amikor már tapasztalhatóak voltak a két befolyási övezetben a kapcsolatok befagyasztásának első jelei, Franciaország részéről még mindig élénk érdeklődés nyilvánult meg az iránt, ami Magyarországon végbement. Aztán jött 1956, mely túl rövid volt ahhoz, hogy a kétoldalú kapcsolatban nyomot hagyjon. Végül, az 1980-as években Franciaország, amely keresi a politikai jelenlét lehetőségét Kelet-Európában, újra növekvő érdeklődést tanúsít Magyarország iránt, és kétségtelen, hogy a két ország közötti kapcsolatok történetében ez az az időszak, amikor a kapcsolatok a leginkább gyümölcsözőek.

Viktor KARADY

Az elitek társadalmi-foglalkozásbeli átalakulása: két történelmi eset Magyarországon

A magyar nemesség 1849, és főként 1867 utáni funkcióváltását kell tanulmányoznunk az adminisztratív és az állami szektorban, hogy megértsük a nemzeti kisebbségek és a zsidóság elleni előítéletek továbbélését. A nemesség, politikai előnyeit kihasználva, a „munkaerőpiac” egy egész tartományát magához ragadta, és jelentős gazdasági pozíciókat is szerzett. A szociális pozícióknak ez az elcsúszása a politikai játéknak köszönhetően mély nyomot hagyott a magyar közvéleményben. De a zsidó polgárság egy részének átalakulása – arról a rétegről van szó, amelynek sikerült túlélni a holocaustot – teljesen más logikát követ, annak a mítosznak ellenére, amelyet az átalakulás látványa az 1945 után félreállított és 1948 után még inkább margóra szorított dzsentriben keltett. Ez az utóbbi átalakulás sokkal kevésbé szisztematikus, és csak kevés zsidót érint, olyanokat, akiknek erős közösségi és vallásos identitástudatuk van. A magyar identitás kérdése és bizonyos polgároknak az ebbe való beszámítása vagy ebből való kizárása attól függően, milyen társadalmi vagy vallásos bélyeggel rendelkeznek, erősen jelen van a magyar politikai életben 1989 óta. Így a jelen tanulmány nagyon fontos hozzájárulást jelent a politikai ideológiák és a szociális fejlemények elemzéséhez ezen a téren.

Miklós HADAS és Viktor KARADY

A zsidóság és a sportbeli jó helyezés kísértése az 1918 előtti kor magyar gimnáziumaiban

A statisztikai adatok szociológiai, mentalitástörténeti elemzésének módszere ad lehetőséget arra, hogy a testnevelés és a latin nyelv iskolai osztályzatainak szembesítésével szabályszerűségeket lehessen megállapítani a diákok származási és vallási csoportokhoz való tartozása és iskolai előmenetele között. A tanulmány elemzései fényt vetnek arra, hogy a katolikus, a protestáns, az asszimilálódott és a nem asszimilálódott zsidó középiskolások csoportoknak a latin nyelv és a testnevelés tárgyaiban elért eredményei szignifikatív, értelmezhető módon elkülönültek egymástól a kiegyezés korától a második világháború befejezéséig. Az eredmények interpretációja messze vezet a közvetlen iskolai vagy tananyagtól függő módszertani, didaktikai konklúzióktól. Egyik irányban például a zsidó diákok gyengébb eredményeit testnevelésből a testre vonatkozó hagyományos judaista tabuk magyarázzák, másfelől a katolikus, magyar (nemesi) származású diákok jó osztályzatai a nemesi militarista nevelési hagyomány továbbélését jelzik. Az asszimilálódó zsidó családokból származó gyerekek jobb eredményei pedig az asszimilációs kompenzáló mechanizmusok, a versengő mentalitás jelenlétéről árulkodnak ennél a csoportnál. Az iskolai osztályzatok és általában a sporteredmények az utóbbi bő évszázad történetében lezajlott nagy folyamatok sajátos lenyomataiként értékelhetők.

Lajos KÖRMENDY

A levéltáros mentalitása és identitása, a levéltárosi hivatás jelenlegi helyzete Magyarországon

A levéltárosság sajátos feladatot ellátó, régóta intézményesült testülete a magyar társadalmi-kulturális életnek. Egyszerre kapcsolódik a múlthoz, forrásokat nyújtva a mindenkori történész számára, és a jelenhez, amelyből a minden elemzéshez, felméréshez, gyakran a bizonyításhoz, igazoláshoz nélkülözhetetlen dokumentumokat gyűjti és feldolgozza. A cikk intézménytörténeti áttekintést nyújt az utóbbi bő száz év levéltárosi munkájának sajátos problémáiról, különös tekintettel az 1945 óta eltelt évtizedekre, amelyek a levéltárosok mai helyzetéhez vezetnek. Az intézmények története rendkívül árulkodóan vall annak a társadalomnak a történelméről, amelynek keretébe ezek tartoznak. A levéltárak sorsának alakulását messzemenően meghatározta az államosítás, majd a közelmúltbeli privatizáció, a csőd eljárások, a kulturális élet szűkös anyagi ellátottságából adódó gondok, a szakemberek elzártsága a nyugati országokbeli archívumok tapasztalataitól, a szakma presztízsének csökkenése, a jelen kutatása elé az utóbbi évtizedekben állított nehézségek, a többé-kevésbé titkolt, de határozottan érvényesülő cenzurális tilalmak, az intézmények centralizálása, majd decentralizálása, a személyiségi jogokhoz való viszonyulás változásai. Mindez a levéltárossal szemben a múltban is és a jelenben is folyton változó kihívásokat jelentett és jelent. Ezeket veszi számba a tanulmány a gyakorlati javítás és egyúttal érdekes elméleti következtetések levonása céljából.

Edit ERDŐDY

Göncz Árpád, a drámairó

Göncz Árpád drámái történelmi tárgyúak. Megfelelő értelmezésük és a legutóbbi évtizedek drámatörténeti folyamataiban való elhelyezésük érdekében a szerző áttekintést nyújt a jelenkori drámairodalmunknak a történelmi múlttal való viszonyáról. Az ötvenes évek kötelezően romantikus hangoltságú, didaktikus, a történelemben eszményeket, a jelen számára közvetíthető magatartásmintákat kereső darabjai után a hatvanas évek drámaszerzői fokozatosan felszabadultak a direkt adminisztratív és ideológiai nyomás alól. Az új típusú drámák jelentős mértékben történelmi parabolák voltak. Hősök a történelemben vetett individuumok, akik súlyos erkölcsi döntések meghozatalára kényszerültek, s e döntéseknek gyakran végzetes következményeit kellett viselniük. Az ilyen hősök nem mindig heroikus jellemeik, inkább a névtelen magyar ember alakja ölt bennük testet, aki a politikai eseményeknek kevésbé alakítója, mint áldozata. Göncz Árpád hat darabjából összetevődő drámáiról életműve ennek az utóbbi tendenciának sajátos, eredeti

változatát valósítja meg. Színpadi művei, a műfajnak megfelelő szemérmes vallomások a szerző élettapasztalatairól, általa is megélt drámai szituációk általánosításai. A cikk elemzi a *Pesszimista komédiát*, a *Magyar Médeiát*, a *Mérleget*, a *Rácsokat* és végül a *Sarusokat* és a *Persephonét*. Fényt derít a bennük rejlő problematikára, vizsgálja Göncznek a mítoszokhoz való viszonyát, amelyek sokszor keretet biztosítanak darabjainak, de a színpadi formateremtés módját is elemzés tárgyává teszi és foglalkozik a művek nyelvezetével is.

Patricia MONCORGÉ

Déry Tibor *Az óriáscsecsemő* című darabja a két világháború közötti avantgárd színházi törekvések tükrében

A 100 éve született író a húszas évek közepén a különböző avantgárd törekvések: expresszionizmus, dadaizmus, szürrealizmus kereszteződési pontján, a Jarry és Apollinaire által elindított színházi reform áramlatában eredeti, sok szempontból a későbbi évtizedek abszurd színházát megelőlegező darabot írt *Az óriáscsecsemő* címmel. A tanulmány összehasonlító módszerrel feltárja a tematika, a hősköltés és a színpadtechnika mindazon sajátosságait, amelyek Déryt Yvan Goll, Georges Ribemont-Dessaignes és Roger Vitrac színházi működéséhez kapcsolják.

Blandine JUDAS

Kosztolányi, az újságíró és költő: a halál, az élet, a Morgue

Kosztolányi, az újságírás virtuóza, az utazó, a Párizs-járó, a francia dekadensek tanítványa, s főleg a halál látványa által megbabonázott író a tárgya annak a kisportrénak, amely az ugyancsak a szerző által lefordított *Morgue* című írás bevezetőjéül szolgál. A nyugatos költőnek és írónak viszonylag korai kis remekműve ez a „párizsi kroki”, amely a szerzőnek alkalmmal szolgál Kosztolányi írásművészetének tömör jellemzésére.